

УДК 543

Трохименко О.М., к.х.н., ст.н.с.

ПРОФЕСОР РУДЕНКО ХОМА ЮХИМОВИЧ: ВІД КИЇВСЬКОГО ДО УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 64, 01601 Київ, Україна
e-mail: trohimenko@univ.kiev.ua*

У зв'язку з «хімізацією народного господарства» на початку 60-х років ХХ ст. збільшено набір студентів на перший курс хімічного факультету Київського університету з 50 до 100 осіб, створено дві нові кафедри та побудовано третій корпус хімічного факультету (фото 1-3).

Фото 1. Закладання першого каменю нового хімічного корпусу, жовтень 1961 р. Разом із будівельниками: ректор університету Швець Іван Трохимович – другий ряд, третій ліворуч; декан хімічного факультету Пилипенко Анатолій Терентійович – другий ряд, третій праворуч.

Завідувачем однієї з новостворених кафедр (хімії рідкісних елементів та технічної хімії, згодом хімії та аналізу рідкісних елементів – ХАРЕ) став хімік-аналітик проф. Пилипенко А. Т. (на той час декан факультету, згодом академік АН УРСР та НАНУ) [1], який запросив до викладання на новоствореній кафедрі за сумісництвом д.х.н. Яцимирського Костянтина Борисовича (фото 4), згодом професора, академіка АН УРСР та НАНУ [2].

Фото 2. Декан хімічного факультету Пилипенко А.Т. (ліворуч) і ректор університету Швець І.Т. (1961 р.).

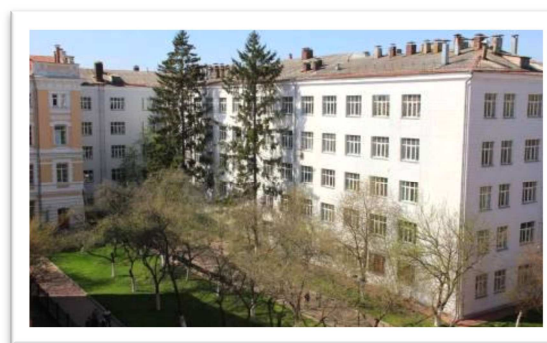

Фото 3. Новий (третій за часом побудови) корпус хімічного факультету. Сучасний вигляд.

Проф. Яцимирський К.Б. викладав на згаданій кафедрі впродовж 1962-1992 рр. загальний курс «Хімічний зв'язок» [3, 4] для студентів третього курсу (фото 5). Його роботи, як фізико-хіміка, в галузі кінетичних каталітичних методів аналізу, є широко-відомими [5], фото 6.

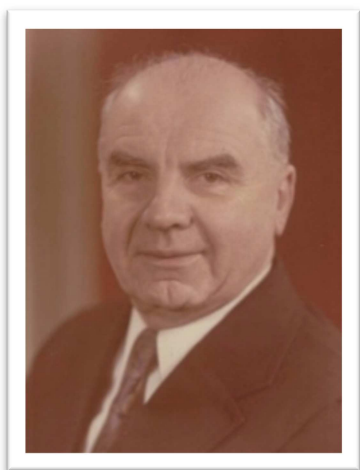

Фото 4. Академік Яцимирський К.Б.

Фото 5. Титульний аркуш підручника Яцимирського К.Б., Яцимирського В.К. «Хімічний зв'язок» [4].

У спогадах [6] про свої юнацькі роки академік Яцимирський К.Б. пише, що «вперше відчув радість від досягнення конкретної мети і зрозумів, що хоче бути дослідником» під впливом співробітника Київського університету Руденка Х. Ю.

Хто ж такий Руденко Х.Ю.? Хома Юхимович Руденко народився 05.10.1901 р. у с. Будище Вільшанського повіту Київської губернії, тепер Черкаська обл., помер 03.06.1962 р. у м. Ужгород [7]. За сімейними переказами [8] з боку київської гілки його нащадків (він мав у Києві від першого шлюбу з Оленою Іванівною сина Володимира;

зокрема, його онук Ігор Володимирович закінчив хімічний факультет КНУ імені Тараса Шевченка в 2006 р., а онука Олена Володимирівна – Інститут філології у 2010 р. цього ж навчального закладу), юний Хома серед інших здібних селянських дітей за підтримки сімейства Енгельгардів (фото 7) (нащадків тих самих Енгельгардів, які вплинули на долю Тараса Шевченка, фото 8) зміг закінчити у 1918 р. першу Київську гімназію (фото 9, 10). До речі, згадуваний вище хімік-аналітик академік Пилипенко А.Т. – те ж земляк Тараса Шевченка (народився у с. Кирилівка, тепер с. Шевченкове).

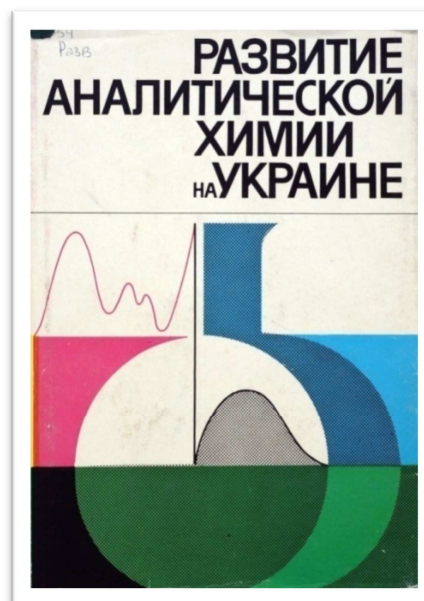

Фото 6. Суперобкладенка монографії Пилипенка А.Т. зі співавторами «Развитие аналитической химии на Украине».

За тридцять дев'ять місяців, з березня 1917 р. по червень 1920 р., влада в Києві змінювалася чотирнадцять (!) разів (таблиця). Деякі з тодішніх київських переворотів були практично безкровними, інші ж – коштували життя чималому числу киян (у тому числі й співробітників університету, зокрема, професору-хіміку Сперанському Олександрову Васильовичу). З огляду на це, випускники київських гімназій 1918 р., змогли вступити до вищих навчальних закладів лише в 1920 р.

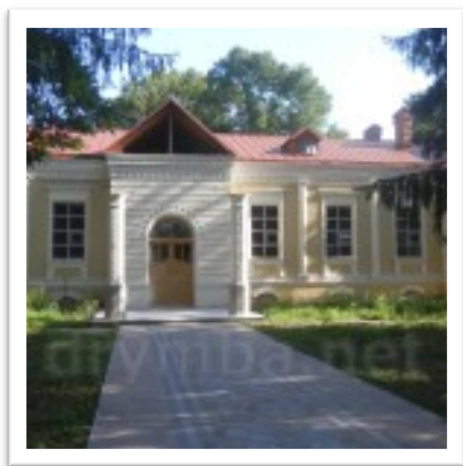

Фото 7. Село Будище. Маєток Енгельгардів (сучасний вигляд).

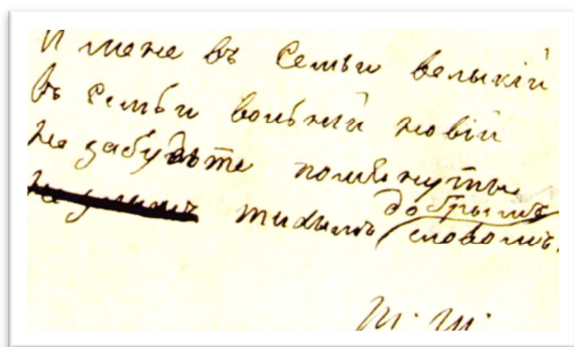

Фото 8. Фрагмент рукопису Т.Г. Шевченка «Заповіт» (з Національного музею Тараса Шевченка, Київ). Не широко відомо, що останній рядок «Заповіту» звучить так: «...тихим добрим словом», а не «...незлим тихим словом», як наведено в збірках, підручниках, викарбовано на пам'ятниках.

У 1918 р. університет Святого Володимира у Києві закрито (у цьому ж році не стало продовольчих карток, які було введено в Києві з 1916 р.). Знову відкрито університет лише 29 березня 1919 р. З 23 квітня 1919 р. він став офіційно називатися Київським університетом. У добу Гетьманату його розділено на Київський український державний університет і Російський київський університет.

Фото 9. Київ, Бібіковський бульвар, 14. Будівля Першої класичної гімназії (1852 р.), 1910-ті роки.

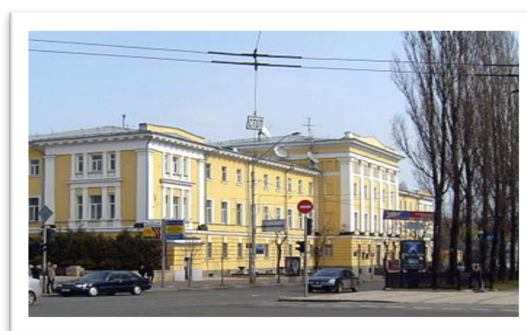

Фото 10. Київ, бульвар Шевченка (Університетський, пізніше Бібіковський бульвар, Рівненська вул.), 14. Сучасний вигляд. Корпус університету лише з 1959 р. (наразі Інститут філології університету).

У 1920 р. університет розформовано. У 1920-1926 рр. діяв Вищий інститут народної освіти імені Михайла Петровича Драгоманова (ВІНО). У 1926-1932 рр. ВІНО перетворено на КІНО (Київський інститут народної освіти імені Михайла Петровича Драгоманова) та на кілька інститутів: з професійної освіти, соціального виховання, фізико-хіміко-математичний, медичний. На базі юридичного факультету університету та Київського комерційного інституту (Бібіковський бульвар, 22/24 – нині бульвар Т.Г. Шевченка) створено Київський інститут народного господарства імені Євгенії Бош.

Таблиця. Влада в Києві з березня 1917 р. по червень 1920 р.

Дата	Влада
2 (15) березня – 7 (20) листопада 1917 р.	Тимчасовий уряд
7 (20) листопада 1917 р. – 26 січня (8 лютого) 1918 р.	Центральна Рада
26 січня (8 лютого) – 1 березня 1918 р.	Більшовики. Університет закрито
1 березня – 29 квітня 1918 р.	Центральна Рада (з німцями)
29 квітня – 14 грудня 1918 р.	Гетьманат (з німцями)
14 грудня 1918 р. – 5 лютого 1919 р.	Директорія
5 лютого – 30 серпня 1919 р.	Більшовики. Університет відкрито
30 серпня – 31 серпня 1919 р.	УНР
31 серпня – 14 жовтня 1919 р.	Добровольча армія
14 жовтня – 16 жовтня 1919 р.	Більшовики
16 жовтня – 16 грудня 1919 р.	Добровольча армія
16 грудня 1919 р. – 7 травня 1920 р.	Більшовики
7 травня – 12 червня 1920 р.	Поляки (зірвано усі кийські мости)
12 червня 1920 р.	Більшовики. Університет розформовано

Водночас у Москві, Ленінграді та інших містах Росії університети продовжували функціонувати.

У 1920 р. за відрядженням Корсунського окружного комітету незаможних селян Руденко Х.Ю. стає студентом біологічного відділу Київського інституту народної освіти, який закінчив у 1925 році. Відтак працював викладачем природознавчих дисциплін у професійній школі у селищі Боярка на Київщині, де доля звела його з юним Яцимирським К.Б., батько якого викладав у тій же школі українську мову й літературу.

У 1927-1930 рр. Руденко Х.Ю. – аспірант при кафедрі ботаніки КІНО, 1931 р. – кандидат біологічних наук. У 1938-1941 рр.

– заступник директора з наукової роботи Ботанічного саду ім. академіка О.В. Фоміна (КДУ). Далі фронт (медалі «За участие в боях под Сталинградом», «За оборону Сталинграда», «За участие в Отечественной войне 1941-1945 гг.»). У післявоєнні роки Х.Ю. Руденка направлено на роботу до щойно створеного Ужгородського університету, де він став завідувачем (1945-1962 рр.) кафедри ботаніки [9], створив цитоембріологічну школу [10], був деканом біологічного (1946-1952 рр.) та хіміко-біологічного (1954-1956 рр.) факультетів Ужгородського державного університету, першим директором ботанічного саду цього ж університету. Доктор біологічних наук з 1954 р. (захист відбувся у Московському державному університеті імені М.В. Ломоносова), у тому ж році його нагороджено орденом Леніна. Однією з головних тематик досліджень була робота «Розвиток чоловічого гаметофіту покритонасінних», розпочата ще 1927 р. спільно з професором Київського університету (на той час Київським інститутом народної освіти) В. Фінном [7].

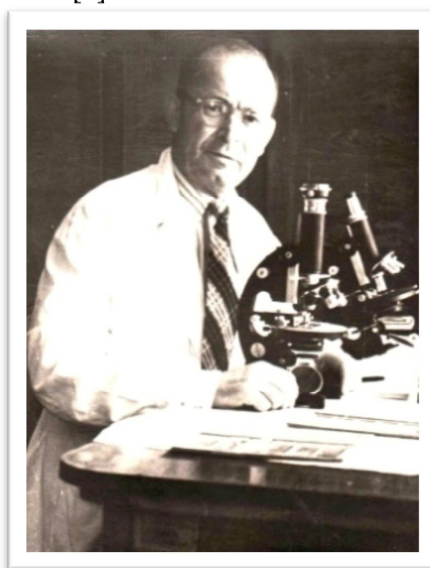

Фото 11. Х.Ю. Руденко біля мікроскопу в Ужгородському державному університеті, фото з [7].

Як пише у [7] одна з перших його аспіранток пані Чубірко М.М.: “Вражає не так обсяг досліджень, як мужність фахівця, котрий за роки «лисенківщини» не припинив заборонені цитоембріологічні напрацювання”.

Згідно [9-11] пам'ять про Руденка Хому Юхимовича живе в серцях і справах його учнів і учнів його учнів в Ужгородському національному університеті, а відтепер і на кафедрі аналітичної хімії хімічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Список використаних джерел

1. Анатолій Терентійович Пилипенко. Біобібліографія вчених Української РСР. К.: *Наукова думка*, 1984. С. 67.
2. Костянтин Борисович Яцимирський. Біобібліографія вчених Української РСР. К.: *Наукова думка*, 1986. С. 65.
3. Яцимирский К.Б., Яцимирский В.К. Химическая связь. К.: *Вища школа*, 1975. С. 303.
4. Яцимирський К.Б., Яцимирський В.К. Хімічний зв'язок. К.: *Вища школа*, 1993. С. 309.
5. Пилипенко А.Т., Курган Н.П., Волкова А.И., Полужков Н.С., Пятницький І.В., Штокало І.З. Развитие аналитической химии на Украине. К. *Наукова думка*. 1982. С. 368.

6. Яцимирський К. Стежки життя. Спогади і роздуми. *Наука і культура*. 2002, 1, 161–175. <http://www.achem.univ.kiev.ua/history/persons/yatsimirsky.pdf>
7. Чубірко М.М. Пам'яті та вдячності гідний (до 110 річниці від дня народження Х.Ю. Руденка). *Укр. ботан. журн.* 2011, 68(6), 910–914. http://nbuv.gov.ua/UJRN/UBJ_2011_68_6_18.
8. Трохименко О.М., Запорожець О.А., Трохименко А.Ю. Становлення й розвиток аналітичної хімії в Київському університеті. Київ: *Інтерсервіс*, 2018. С. 442.
9. <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/biolog-botanic> Кафедра ботаніки УжНУ.
10. <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/yak-v-uzhnu-zarochatkovuvali.htm> Як в УжНУ започатковували біологічний факультет. Сторінки історії.
11. Трохименко О.М. Професор Руденко Хома Юхимович: від Київського до Ужгородського університету. *Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції «Аналітична хімія – методи та інструменти» (15-17 травня 2019 р., Ужгород)*. 2019. С. 76.

Стаття надійшла до редакції: 20.05.2019.

PROFESSOR RUDENKO KHOMA YUKHYMOVYCH: FROM KYIV TO UZHGOROD UNIVERSITY

Trokhymenko O.M.

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Volodymyrska str. 64, 01601 Kyiv, Ukraine;
e-mail: trohimenko@univ.kiev.ua*

Some aspects of the life and scientific and pedagogical interests of Professor Khoma Yukhymovych Rudenko have been considered in the paper. Who was K. Rudenko? How did he influence the development of Analytical Chemistry in Ukraine and how was his life related to Kyiv and Uzhhorod universities?

In the early 60's of the 20th century, the number of the first year students at the Chemistry faculty of Kyiv University increased dramatically from 50 to 100 people because two new departments were founded and the third building of the Chemistry faculty was built. The head of the one of the newly created departments of the analytical school was appointed a chemist-analyst professor Anatoliy Terentiyovych Pylypenko (at that time he was the dean of the Chemistry faculty, later he became an academician of the National Academy of Sciences). A. Pylypenko was the one who offered a part-time teaching job at the faculty for the doctor of Chemistry Kostiantyn Borysovych Yatsymyrskiy, who later also became an academician of the National Academy of Sciences. Professor K. Yatsymyrskiy, a famous physicist-chemist was also well-known for his works in the field of kinetic catalytic methods of analysis and he started lecturing the general course "The Nature of Chemical Bonds" to students (1962–1992).

In his memoirs and reminiscences academician K. Yatsymyrskiy, wrote: ‘For the first time I have felt the joy of reaching a specific goal and realized that I have always wanted to be a researcher’ which was the result of K. Rudenko’s influence, the employee of Kyiv University.

K. Rudenko was born on 05.10.1901 in the village of Budyshche of the Vilshany district of the Kyiv province, now Cherkasy oblast and died in June 3, 1962 in Uzhgorod. He received the secondary education at the First Kyiv High school due to the financial support of the landlord family of the Engelhards (the descendants of those Engelhards who supported a famous Ukrainian poet and writer Taras Shevchenko). In 1920–1925 K. Rudenko was a student at the Biology Department of Kyiv University (at that time, Kyiv Institute for Public Education). From 1927–1930 he was a post-graduate student at the Department of Botany, in 1931 he got a PhD degree in Biological Sciences. From 1938–1941 K. Rudenko worked as a deputy director in the research team of the Kyiv Botanical Garden named after Academician O. V. Fomin of Kyiv University. Then, he joined battle fields of the Second World War. In the postwar years, K. Rudenko had an appointment of the head of the department of Botany (1945–1962) at the newly established Uzhgorod University, laid the foundation for a cytomembran school, was the dean of Biology (1946–1952) and Chemistry-Biology (1954–1956) faculties, was the first director of the Uzhgorod Botanical Garden of the university. He became a doctor of biological sciences from 1954. The Dissertation was presented at Moscow University named after M. V. Lomonosov. He was awarded with a number of orders and medals.

The memory of Prof. Rudenko lives in the hearts and deeds of his former students and followers at Uzhgorod University, and at the Department of Analytical Chemistry of Kyiv University.

Keywords: Analytical Chemistry; Kyiv University; Uzhhorod University; Professor Rudenko Kh. Yu.; Academician A.T. Pylypenko; Academician Yatsymyrskiy K.B.

References

1. Anatolii Terentiiovich Pylypenko. Biobibliografiia vchenykh Ukrainskoi RSR. K.: *Naukova dumka*, 1984. S. 67 (in Ukr.).
2. Kostiantyn Borysovych Yatsymyrskiy. Biobibliografiia vchenykh Ukrainskoi RSR. K.: *Naukova dumka*, 1986. S. 65 (in Ukr.).
3. Yatsymyrskiy K.B., Yatsymyrskiy V.K. Khymycheskaia sviaz. K.: *Vyshcha shkola*, 1975. S. 303 (in Russ.).
4. Yatsymyrskiy K.B., Yatsymyrskiy V.K. Khimichnyi zviazok. K.: *Vyshcha shkola*, 1993. S. 309 (in Ukr.).
5. Pylypenko A.T., Kurhan N.P., Volkova A.I., Poluǎktov N.S., Piatnytskyi I.V., Shtokalo I.Z. Razvytye analytycheskoi khymyy na Ukrayne. K. *Naukova dumka*. 1982. S. 368 (in Russ.).
6. Yatsymyrskiy K. Stezhky zhyttia. Spohady i rozdumy. *Nauka i kultura*. 2002, 1, 161–175 (in Ukr.). <http://www.achem.univ.kiev.ua/history/persons/yatsimirsky.pdf>
7. Chubirko M.M. Pamiati ta vdiachnosti hidnyi (do 110 richnytsi vid dnia narodzhennia Kh. Yu. Rudenka *Ukr. botan. zhurn.* 2011, 68(6), 910–914 (in Ukr.). http://nbuv.gov.ua/UJRN/UBJ_2011_68_6_18.
8. Trokhymenko O.M., Zaporozhets O.A., Trokhymenko A.Yu. Stanovlennia y rozvytok analitychnoi khimii v Kyivskomu universyteti. Kyiv: *Interservis*, 2018. S 442 (in Ukr.).
9. <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/biolog-botanic>.
10. <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/yak-v-uzhnu-zapochatkovovali.htm>.
11. Trokhymenko O.M. Profesor Rudenko Khoma Yukhymovych: vid Kyivskoho do Uzhhorodskoho universytetu. *Tezy dopovidei Vseukrainskoi naukovoï konferentsii «Analitychna khimiia – metody ta instrumenty» (15-17 may 2019, Uzhhorod)*, 2019. P. 76 (in Ukr.).